

SZÖVEG –
SZABÓ EMESE

SOROZAT –
RENDELŐ

NEM CSAK VAKVEZETŐK –

MIBEN SEGÍTHETNEK A KUTYÁK?

Ha a segítőkutyákról hallunk, többségünknek a vakvezetők ugranak be elsősre, sokan nem is tudnak arról, hogy a spektrum ennél jóval szélesebb. Milyen típusú betegségeknél, sérüléseknél segíthetik a kutyák a gyerekeket és a felnőtteket, és miért hatalmas munka kiképezni őket ilyen feladatokra?

- ◆ Nem úgy élnek, mint az átlagos kutyák, természetes létkörülményeik közül teljesen kiszakítjuk őket. Cserébe a legjobb ellátást kapják, rengeteg szeretetben részesülnek. Röviden így lehet összefoglalni a segítőkutyák életét, akik nap mint nap azért dolgoznak, azért vannak állandó készültségben, hogy imádott és féltett gazdájukkal minden rendben legyen.

„Sokféle segítőkutya van, az ebeket nagyon változatos szerepekben lehet használni. Annak, hogy Magyarországon a hétköznapi emberek inkább csak a vakvezetőket ismerik, történelmi okai vannak. Ők már a '70-es évek óta jelen vannak az utcákon, azóta képzünk ilyen kutyákat. Viszont a hallókutyák, mozgássérült-segítők és személyi segítők, rohamjelzők csak az ezredfordulókor – hivatalosan csak 2010 után – jelentek meg. Ez tehát egy új keletű dolog, egyelőre kevés az ilyen kutya. Míg a jelenleg aktívan dolgozó vakvezetők száma 155, addig mozgássérült-segítőből csak 21 van, hallókutyából pedig csak hét. Azok az ebek, amelyek epilepsziások vagy cukorbetegek rohamát képesek előre jelezni, pillanatnyilag hatan vannak. Egyedül személyi segítőtől és terápiás kutyából van sok, ők jelenleg 555-en dolgoznak országszerte” – mondja **dr. Topál József**, a Kutyaápolás Alapítvány és a Magyar Terápiás és Segítőkutya Szövetség elnöke, az ELKH Természettudományi Kutatóközpont Kognitív Pszichológiai és Idegtudományi Intézet tudományos tanácsadója.

SEGÍTŐ VAGY TERÁPIÁS?

A segítők és terápiás kutyák közötti fő különbség, hogy az előbbieket a képzés után átadják a gazdának, és az eb élete végéig vele marad, a terápiás kutyák gazdái viszont civilek. Ők ebüket egy speciális, de csak pár hónapos képzésre viszik, majd programokba vonják be őket. Például öregek otthonába mennek velük, ahol elsősorban mentális segítséget jelenthetnek, vagy fogyatékkal élő gyerekekhez, ahol a mozgásfejlesztésben, vagy akár a nyelvi képességek fejlesztésében vesznek részt. „Tudom, ez ezoterikusan hangzik, mert mit keres egy négy lábú a logopédusnál? A terapeuták azt használják ki, hogy a kutyák vonzzák a figyelmet, motiválják a gyerekeket, elősegítik, hogy a feladatokba bevonódjanak. Ez így van a mozgási problémáknál is. Vizsgáltunk például halmozottan sérült gyerekeket, és volt köztük egy hároméves kislány, akinek nagyon görcsös volt az izomzata. Bár a gyógytornász pontosan tudta, mennyit kellene mozognia ahhoz, hogy az állapota javuljon, nem tudta mozgásra bírni. Mert egy pici lánynak hogy magyarázzuk meg, hogy napi sok órában kell fájdalmas gyakorlatokat végeznie? Amikor a rendszerbe bekerült a terápiás kutya, hirtelen motiválttá vált. A feladata csak annyi volt, hogy átmenjen a birkózószőnyeg másik végében ülő állathoz, hogy megsimogathassa. Onnantól kezdve nemcsak az órákon gyakorolt, hanem otthon is. Mert a kutya motiváló hatása igen összetett: ő egy társas lény, van színe, tapintása, érzelmeiket tud kifejezni, az idegrendszert komplex módon stimulálja” – magyarázza Topál József.

Kutyákat pszichiáterek is használhatnak, elsősorban kontrollproblémás, dühkitörésses gyerekek kezelésénél. Az erre a célra kiképzett ebek visszajeleznek, egyértelműen mutatják: eddig, és ne tovább. Akár faképnél is hagyják a gyereket. Ez igen hatásos lehet abban, hogy a kicsi szembesüljön viselkedésének következményeivel, és maga is aktívan változtatni akarjon rajta.

A siketek és nagyothallók hallókutyái felébresztik a gazdát, ha csörög az óra, és másképp hozzák tudomására azt, hogy szól a csengőt, mint azt, hogy lejárt a mosógép, vagy riaszt a tűzjelző.

MINT EGY ASSZISZTENS

A gazdához kerülő segítőkutyák feladata egészen más, őket több évig képzik nagyon intenzíven. Például egy vakvezetőnek vagy mozgássérült-segítőnek 60-80 vezényszót kell megtanulnia, apró tárgyakat kell felvennie, köztük olyanokat, amelyeket egy kutya nem szívesen vesz a szájába. Például pénzérmét, kulcsot, puha harapással mobiltelefont, gyógyszeres dobozt úgy, hogy azt ne nyálazza össze. Fontos az is, hogy a kutya kellő ideig és kellő módon tudja tartani a tárgyakat, mert a mozgáskorlátozottság – vagy Parkinson-kórnál a kézremegés – nehezítheti ezek átvételét. Az ebnek tudnia kell ajtót nyitni és csukni, ha leesik egy mankó, azt visszaadni. Képesek arra is, hogy az elgurult kerekesszéket visszahúzzák, támaszt adjanak a ki- és beüléshez, ágyba fekvéshez, mellékhelyiség használatához. A siketek és nagyothallók hallókutyáinak azt kell megtanulniuk, hogy bizonyos hangokat sajátos módon jelezzenek. Például ha csörög az ébresztőóra, felébresszék a gazdát, ha szól a csengő, akkor azt másképp hozzák tudomására, mintha a mosógép járt volna le, vagy a tűzjelző riasztana.

A segítőkutyáknál – legyen az akár milyen – külön feladat az összeszoktatás, ami szintén hosszadalmas, kicsit olyan, mint a házasságközvetítés: a pároknak ki kell egymást egészíteniük. Mert szimpátiája, antipátiája a kutyáknak is van, viszont hogy mi alapján, azt nem lehet megjósolni. A sikeresen levizsgázott kutya-gazda párosnak később is szüksége van utógondozásra, akár további képzésre is, mert például ha új helyre költöznek, új típusú ajtók fogadhatják őket, mások lehetnek a háztartási gépek.

KÖTELEZŐ SZIMBIÓZIS

A rohamjelző kutyák többek között az epilepsziában szenvedő vagy cukorbeteg embereknek tudnak segítséget nyújtani, adott esetben a bekövetkező rohamot előre is tudják jelezni. Kiképzésük egészen speciális, őket már a születésük utáni napon tesztelik (ekkor még süketek és vakok), majd utána még többször is. Ha megfelelőnek tűnnek, akkor odaadják őket a leendő gazdának, és mellettük képzik őket.

„Az ilyen feladatra alkalmas kutyák családi kutyának nem lennének jók. Ők hiperérzékenyek, a tesztekkel is ezt a tulajdonságot keresik: például egészen picit megcsípik őket, és azt nézik, hogy erre hatalmas hisztivel reagálnak-e. Kulcskérdés az is, hogy leendő gazdájukkal szélsőségesen szoros kapcsolatban álljanak, vele szimbiózisban éljenek, állapotát állandóan monitorozzák. Ez azért fontos, mert képzésük arra épül, hogy együtt nőnek föl például az epilepsziás beteggel, amikor pedig tanúi lesznek az első rohamnak, az traumát okoz nekik. Ettől még nem válnak jelzőkutyává, de a következő roham előtti viselkedésükön már látszik a szorongás, a kiképző pedig ezt tudja átformálni jelzéssé. Tehát az, hogy a kutya a rohamok előtt jelez, az ő szemszögéből nézve az őt érő trauma megelőzését célozza. Ki vannak képezve arra is, hogy ha mégis bekövetkezik a rosszullét, akkor külső segítséget kérjenek, vagy gazdájukhoz odavigyék a gyógyszert” – mondja dr. Topál József.

KISZAGOLJÁK?

A cukorbetegség segítő kutyái elsősorban a kilélegzett levegő alapján tudnak tájékozódni, abból érzékelik, hogy megváltozott a gazda anyagcseréje. Az viszont a mai napig nem egyértelmű, hogy az epilepsziánál mit ismernek föl. A tapasztalatok mindenesetre azt mutatják, hogy az „előjelzés” pontossága a rohamok gyakoriságától függ. Akinek például naponta több epilepsziás rohama van, annál csak percekkel korábban érzik meg, de már ez is nagy segítség. Akinek viszont háromhavonta van eszméletvesztéssel járó rohama, annál a kutya napokkal korábban jelezheti megváltozott viselkedésével a közelgő eseményt. Ez azért fantasztikus, mert a beteg így már tud programot tervezni, el mer menni színházba, étterembe. Előrejelzés híján viszont nem: a betegek a rohamtól való félelmükben sokszor ki sem mernek mozdulni otthonról, bezárkózva élnek.

A kutyák az ember viselkedését, testtartását, izomtónusát is remekül olvassák, ez nagyban hozzájárul ahhoz, hogy képesek a rohamszerűen bekövetkező állapotok előrejelzésére. Másrészt a kutya – egyfajta szociális támaszként – eleve segíti a rohamok megelőzését. Az epilepsziás betegeknek például gyakran megfigyelhető, hogy a kutya érkezését követően a rohamok spontán ritkulnak. ♦

*Mégis, miért? Mégis, mire vagyok jó?
Mégis, miért én? Mégis adhatok?
Mégis, mit ér az élet? Mégis boldog lehetek?*

Mégis

PODCAST

Keresztes Ilonával

Történetek arról,
amikor a kicsi naggyá,
a hátrány előnnyé válik,
az utolsóból első lesz.

ÚJ 8 RÉSZES KÉPMÁS
PODCAST-SOROZAT
INDUL AUGUSZTUSBAN!

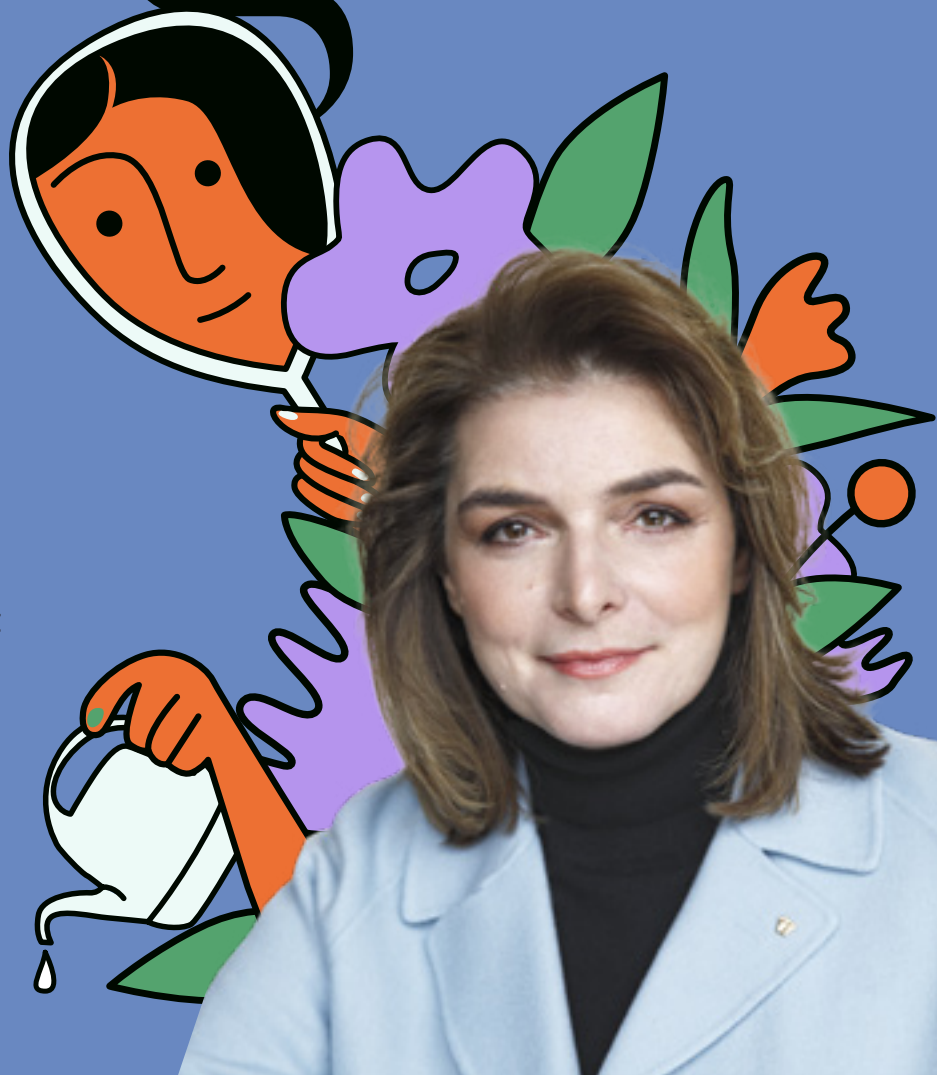
kepmas.hu/megispodcast

KÉPMÁS

Támogató:

 SZERENCSEJÁTÉK ZRT.

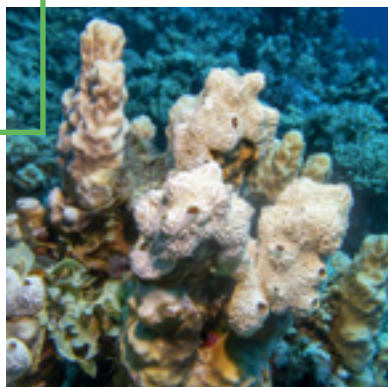

SZÖVEG –
BOGNÁR MÁRIA

SOROZAT –
ZÖLD MOZAIK

1

Fehéredő tengeri szivacsok

Vélhetően a Csendes-óceán szokatlanul magas hőmérséklete okozta az Új-Zéland partjainál talált tengeri szivacsok kifehéredését. A wellingtoni Viktória Egyetem kutatói a Déli-szigetek déli partján találtak ilyen kifehéredett tengeri szivacsokat, amelyek normál esetben csokoládébarna színűek. Helyenként a tengeri szivacsok 95 százaléka veszítette el színét a korallfehéredéshez hasonlóan. Az első adatok alapján úgy vélik, hogy a tengeri szivacsok százezreit érintheti a jelenség. A szigetország körüli vizek mélyét tengeriszivacs-telepek népesítik be, ezek élőhelyet biztosítanak a halaknak, és olyan karbont bocsátanak ki, amelyet más fajok táplálékként hasznosítanak.

A világtengerek hőmérséklete tavaly rekordmagas volt, és így volt ez Új-Zéland esetében is, ahol a part mentén az átlagosnál 2,6 fokkal mértek melegebbet. A kutatók szerint egyes kifehéredett szivacsok életre kelhetnek, de ennek bizonyítására még további megfigyelésekre van szükség.

ZÖLD mozaik

Cukortelepek az óceán mélyén

Új cukorforrásra bukkantak kutatók: az óceánok és tengerpartok jellegzetes növénye, a tengeri fű fotoszintézis útján szacharóz formájában termel cukrot. Ez az étkezési cukor fő összetevője is, tehát az ember ugyanazt a cukrot fogyasztja, mint ami az óceán mélyén termelődik. A tengeri fű az általa termelt cukor nagy részét kevés fénynél saját szükségleteire fordítja, de ha a fényviszonyok javulnak – például napközben vagy nyáron –, a növények több cukrot termelnek, mint amit képesek felhasználni vagy tárolni. A többlet a tengeri fű gyökereit és a környező talajt magában foglaló ritoszférába kerül. Így a tengerfenék cukorkoncentrációja nyolcvanszor magasabb a növény élőhelyén, mint más körülmények között. A tengerifű-mezők azért is fontosak, mert megkötik a víz alatti talajt, és sok élőlénynek nyújtanak táplálékot, bújóhelyet, többek között a vadludaknak és a vadrécéknek.

2

Kép: Profimedia – Red Dot

3

Energiafűz a Balkánon

A szénből előállított energia egy részét helyettesíthetik az energiafűzek, amelyeket kísérleti jelleggel telepítettek boszniai és szerbiai leállított szénbányáknál. Ezek a gyorsan növekvő fűzfák betakarítás után akár el is égethetők a szénnel együtt a hőerőművekben. Hőértékük nagyobb, mint a Boszniában és Szerbiában jellemzően égetett barnaszéné vagy lignité. A két ország 2050-re tervezi, hogy felhagy a széntüzelésű erőművek használatával, amelyekben most még a villamosenergia nagy részét előállítja.

Napelem az erkélyen

A lakások erkélyeire telepített napelempanellel is termelhető áram egy berlini cég fejlesztésének köszönhetően. A csomag 8 napelem panelének telepítéséhez mindössze egy napos erkélyre és egy külső konnektorra van szükség. A paneleket egyszerűen csak fel kell csíptetni az erkélykorlátra, mint egy virágládát. Majd az egyes panelhez tartozó invertereket össze kell kapcsolni, és a végén a kábelt bedugni a konnektorba. Amikor süt a nap, a panelek termelik az egyenáramot, az inverterek folyamatosan átalakítják váltóárammá, és betöltik a lakás vezetékhálózatába. Ezzel csökkenthető a villanyszámla, és beüzemeléséhez sem kell különösebb szakértelem.

4

5

Cserélhető akku villanyautókhöz

Az egyik kínai autógyártó cég norvégiai telephelyén is megjelentek autós akkumulátorcserélő berendezések, Európában elsőként. A művelet során robotok lecsavarják a jármű alsó részét, kiveszik az üres akkumulátort, és beteszik a töltöttet. Az időigényes töltés helyett így az elektromos járművek kevesebb mint 5 perces akkucseré után már folytathatják is az útjukat. A kínai cég azt tervezi, hogy 2025-re ezer ilyen állomást létesít Európában. A vállalat értékesítési gyakorlata is eltér a hagyományostól, eleve akku nélkül forgalmazzák a járműveket, így azok jóval olcsóbbak. Az autótulajdonosok lízingelik az akkukat, és így nem kell attól tartani, hogy a sok töltés után csökken a kapacitás.

Adatgyűjtés méhekkel

A Soproni Egyetem kutatói kifejlesztettek egy rendszert, amely elemzi a méhek által begyűjtött virágport, az abban lévő kémiai anyagokat, ebből pedig a szakértők következtetni tudnak a környezet állapotára. Kiderült, hogy a begyűjtött virágpor környezetet terhelő anyagokat tartalmaz, amelyeket ráadásul a rovarok raktároznak is. Megfelelő kémiai módszerekkel a kaptárak környezetéből származó anyagok elemezhetők, pontos összetételük megállapításával számos környezetszennyező forrást lehet azonosítani. Egy-egy vizsgálati célra telepített méhészet mintegy 7-12 négyzetkilométer területről tud értékes információkat szolgáltatni, és városi környezetben is alkalmazható. A Soproni Egyetem kutatói az intézmény botanikus kertjében hoztak létre egy méhészetet, és többek között a nehézfémeket, a peszticideket, a szénhidrogéneket vizsgálták. A mérések elsősorban tüzelőanyagokból és közúti közlekedésből származó káros anyagokat mutattak.

Magyarországon mintegy 1,2 millió méhcsalád él, ezektől függ a szántóföldi termelés kétharmada, beporzás nélkül az élelmiszereink 40 százaléka eltűnne. Egy-egy méhcsalád átlagosan 40 ezer egyedének fele végez gyűjtőmunkát, ezek naponta többször is kirepülnek, és több száz virágot keresnek fel.

A kaktuszok is érzik a klímaváltozást

A kaktuszfélék mintegy 50 százaléka kerülhet a kihalás szélére az elkövetkező években a klímaváltozás miatt. A bolygó legveszélyeztetettebb növényféléi közé tartozó kaktuszok lassan növekednek és nehezen alkalmazkodnak a klímaváltozáshoz. Amerikai kutatók háromféle klímaváltozási helyzetet modelleztek, több mint 400 kaktuszfaj élőhelyére vetítve, és megállapították, hogy 60 százaléuk élőhelyén a körülmények romlanak, ezért egyedszámuk csökkeni fog. Egyedül egy brazil kaktuszfaj (*Pilosocereus gounellei*) alkalmazkodik jól, és Arizona jellegzetes kandeláberkaktuszai is kevésbé látszanak veszélyeztetettnek. A legnagyobb veszély a közép-mexikói, illetve floridai kaktuszokat fenyegeti.

A modellszámítások szerint nincs jelentősége annak, hogy milyen mértékű a klímaváltozás, már kis hőmérséklet-eltérésre is negatívan reagáltak a növények. A mostani kutatás egyértelműen rávilágított arra, hogy míg korábban a földhasználat változása (élőhelyvesztés) jelentette a legnagyobb veszélyt, mostanra a klímaváltozás vette át a vezető szerepet.

8

Műanyagzabáló szuperférgek

Jelentős előrelépést hozhat a műanyag hulladékok újrahasznosításában a Queenslandi Egyetem kutatóinak felfedezése. A kutatók arra jöttek rá, hogy a gyászbogárlárvák (*Zophobas morio*) az emésztőrendszerük enzimeinek köszönhetően akkor is életben maradnak, ha csak műanyaggal táplálkoznak. A szuperférgek szájjukkal felaprítják a polisztirolt, amivel a bélrendszerük baktériumait táplálják.

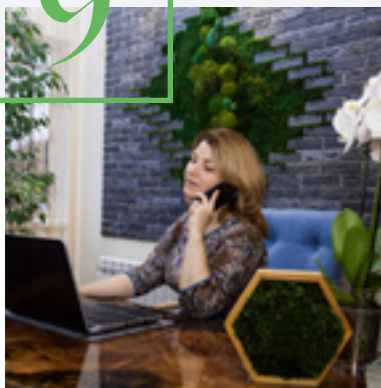
A kutatók a kísérlet során a gyászbogárlárvák három csoportját eltérő étrenden tartották, és azt tapasztalták, hogy a műanyagot fogyasztó szuperférgek súlya még nőtt is. Több olyan enzimet is azonosítottak a lárvák bélrendszerében, amelyek a polisztirol és a sztirol lebontására képesek. Mindkét műanyag típus különösen a szigetelésekben, egyes autókalkatrészeknél és az elvitelre készülő ételek csomagolásánál gyakori.

Azt nem valószínűsítik, hogy nagy kapacitású feregfarmok kezdenék meg működésüket a jövőben, a cél inkább az lehet, hogy megtalálják azt az enzimet, amely a leginkább segíti a műanyagok lebontását a hulladékfeldolgozás során.

Zöldfal a munkahelyen

Az immunrendszerre is kedvező hatást gyakorolhatnak az irodákban elhelyezett növényekből kialakított zöldfalak. Egy finn kutatásban önkéntes kísérleti alanyokat két részre osztottak: az egyik csoport zöldfal mellett dolgozott, míg a másik enélkül. Az eredmények azt mutatták, hogy a zöldfalak módosíthatják a dolgozók bőrének mikrobiótáját (mikroorganizmusok összege), segíthetik egyes autoimmun betegségek megelőzését. Már két hét után észlelhető volt a tejsavbacilusok növekedése a bőrön (ezek a baktériumok segíthetnek megakadályozni a bőrfertőzéseket). Egy hónap után a gamma-proteobaktériumok száma is nőtt, ami hozzájárulhat egy olyan citokin számának csökkenéséhez, amely komoly szerepet játszik a gyulladások kialakulásában. Egy másik, a hatékony immunszabályozást segítő citokin szintje is nőtt azoknak a vérben, akik ilyen zöldfalú munkahelyen dolgoztak.

9

10

Ausztrália védi a koalákat

A koalák és egyéb veszélyeztetett fajok védelmére nemzeti parkot alakítanak ki az ausztráliai Új-Dél-Walesben. Ennek érdekében az állam kormánya kétezer hektár erdőszobozó területet vásárolt fel. A koalák fennmaradása szempontjából fontos terület az állam déli részén, Monaróban terül el, és az a cél, hogy az erszényesek életterének növelésével 2050-re számuk megduplázódjon. Ez azért is lenne fontos, mert az elmúlt 20 évben az aszályok, erdőtüzek, betegségek és az élőhelyvesztés miatt jelentősen csökkent a számuk. A Természetvédelmi Világalap, a WWF adatai szerint csak a 2019 augusztusa és 2020 márciusa közötti tűzvészben több mint 60 ezer koala pusztult el, sebesült meg vagy menekült el korábbi élőhelyéről.

A koalák mellett egyéb veszélyeztetett fajoknak – például a hosszúorrú potorótnak (erszényes patkányféle) és baglyoknak – is védelmet nyújtanának a megnövelt nemzeti parkkal.

SZÖVEG –
BOGOS ZSUZSANNA

SOROZAT –
VÉGY EGY RÉGI RECEPTE!

Hogyan lett a gyógyszerből sütemény?

Kis kávé történelem

Egy nehezebben induló napon valóságos gyógyszer lehet egy jó kávé. Innen is indult valaha ez az ital, hogy aztán a díszes kávéházakban, rohanós eszpresszókban legyen társa a beszélgetéseknek, megmentője a vizsgára készülőknek és éjszaka dolgozóknak. Kezdetben csak a főurak itták, később már az egyszerű háziasszonyok sütöttek vele. A hogyanért régi könyveinket kell fellapozni.

◆ Bethlen Miklós (1642–1716) erdélyi főúr azt írja, lázas, náthás betegsége idején lenmagolajjal leöntött savanyú káposztát evett és kávé-t ivott. A levertség, fáradtság enyhítésére napjainkban is adnak koffeintartalmú gyógyszerkeveréket, így érthető, hogy a C-vitaminban bővelkedő káposzta mellett miért segített rajta ez a kúra. A kávé első reklámozása szintén a gyógyhatásra épült. Igaz, ezen jócskán szépítettek is, a vérkeringés serkentésétől kezdve a májbetegségeken át a hasfájásig bármire rámondták, hogy gyógyítja. Egy jó üzleti érzékű hamburgi orvos ezért nemcsak könyvet írt a kávé gyógyhatásáról, hanem kávéházat is nyitott. Ezek a helyek nagyon fontosak lettek az ital terjedésében, hiszen korábban csak néhány főúr kiváltsága volt a fekete. Apor Péter visszaemlékezései szerint például a 17. század elején Erdélyben a reggeli kávénak, teának vagy csokinak „*híre hamva sem vala; ha valakinek azt mondottad volna: kell-e kávé, talám azt érthette volna, hogy állj el melőle*”. A kávé nála az új korszak hóbortjainak egyike, hiszen az ő idejében indult igazi hódító útjára. Ekkoriban ugyanis már nemcsak kereskedtek vele az angolok és a hollandok, de gyarmataikon a természetessel is magas határfokkal foglalkoztak. A végterméket a szerte Európában divatos kávéházakban

terítették aztán, ami tovább növelte az ital népszerűségét. Ma már nem titok, hogy ennek milyen ára volt a gyarmatokon. Érdekes, hogy egy kortárs magyar már akkor felhívta a figyelmet ezekre a visszásságokra. Az erdélyi származású királyi testőr, Barcsay Ábrahám (1742–1806) *Kávéra c.* versében a társadalmi egyenlőtlenségek, a gyarmatosítás bűnei egyaránt megjelennek:

„Rab szerecsen véres veríték-gyümölcse,
Melyet, hogy ládáját arannyal megtöltse,
Fösvény Anglus elküld messze nemzeteknek,
Nádméz! mennyi kincsét olvasztod ezeknek.
Hát te, rég csak Mokka táján termett kis bab,
Mennyit szenved érted nyúgoton is a rab,
A bölcs iszonyodik, látván, egy csészéből
Mint hörpöl ő is részt Anglusok bűnéből.”

KELETI FEKETELEVES

A gyarmati természetés előtt Arábiából érkezett a kávé, és fogyasztása is a keleti népekhez köthető. Nálunk a megszálló törökök fogyasztották, Zrínyi Szigeti veszedelmében például „*kávé-t kicsin fincsánból hörpörgetének, /osztán az után vacsorát is evének.*” Az első kávéivót Budán a törökök

alapították, és a magyarok csak takarítóként léphetek ide be kezdetben. Az első név szerint ismert magyar kávé, egy bizonyos Balázs az 1710-es években élt, eleinte nyakba akasztható felszereléssel járta az utcákat, majd később kávéházat nyitott. De visszatérve a törökökre, Mikes Kelemen fiktív leveleiben is találunk említést az italra. Nagyon jellemző stílusára, amikor azt írja, inkább lett volna „káposztásfazék Erdélyben, mintsem kávé ivó fincsája a császárnak”. 1720-ban lejegyzett napirendjükben már fellelhetők a helyi szokások nyomai: „hat órakor dobolnak, és akkor a fejedelem felöltözik, azután a kápolnában megyen, és misét hallgat; mise után az ebédlőházban megyen, ott kávé iszunk és dohányozunk”. Az ital az unalmas vendégségeknek is fontos része volt, dohányt szívtak, kávéztak és szótlanul ültek egymás mellett ilyenkor az emberek: „hatot vagy hetet szól az emberhez, azután tíz óráig is elhallgatna, ha az ember azt elvárná. Ők a beszélgetéshez, nyájassághoz éppen nem tudnak” – írja a törökökről. A kávéházak nála sem csillogó társasági helyek, egy igencsak szívszorító leírása alapján itt adták el, akár egy csésze kávéért, azokat a rab-
szolgákat, akik senkinek sem kellett.

OTTHON

A magyar kávéházakról persze inkább egyfajta aranykor jut eszünkbe, ezekről a helyekről találhatóan jegyezte meg Márai, hogy „az otthonatlan Pest szomorú műotthona iparkodott lenni”. Ünnepeyes volt, kínálatában és kiszolgálásban is vérprofi, belakták az oda járók. A különböző vendégtípusok, akiket Kosztolányi Pincér című novellájából ismerhetünk: az „ellépő”, a „száraz”, a „szélhámos”, a „potyázó”. Régi szakácskönyveinkben ezekből az idők-ből már többféle kávé desszert receptjét megtaláljuk. A Kugler-féle Nagy házi cukrászat a századfordulóról például bonbont, kocsonyát (zselatin helyett vizahólyaggal érték el a remegős állagot), kenyérkét ajánl kávé ízesítésben. Érdeemes ma is kipróbálni Kugler kávélepényét, amihez leveles tészta kell (ez lehet bolti is), 105 g pörkölt kávé, 105 g cukor, 2 tojás és 2,5 dl tejszín. A leveles tésztát vajjal kikent piteformába nyújtjuk. A pörkölt kávé megdaráljuk, a tejszínben megfőzzük, és ha átszűrtük, kihűtjük. A cukrot két tojássárgájával habosra keverjük, hozzáadjuk a felvert fehérjék habját, majd elkeverjük a kávéval, és a lepényre öntve megsütjük. 200 fokon nagyjából fél óra. Vaníliafagylalttal tálalhatjuk. ♦

SZÖVEG –
VANYOVSZKI MÁRIA

A Salon
BUDAPEST

A TUCATDIVAT, AHOGY EGY FESTŐ LÁTJA

A divatról szóló kommunikációk ritkábban tárgyalt területe az utcai öltözködés antropológiája. Nemzetközi szinten az amerikai sajtófotósokat tekintik a szakma úttörőjének, akik a hetvenes években tették népszerűvé az utcai öltözködési kultúra bemutatását.

◆ Itthon egy festő vállalta fel a street style korlenyomatának rögzítését: Czene Béla, aki a harmincas évektől a kilencvenes évekig alkotott, és pár éve került újra a figyelem középpontjába. Életművét a nyár folyamán a Kieselbach Galéria fogta össze. A júniusban megnyitott kiállítással egy időben mutatták be a Móra Kiadó gondozásában *A valóság szerelmese* című, a festő életéről és munkásságáról szóló albumot.

Bár a két világháború között sorra aratta a sikereket, az 1945-öt követő évtizedekben a hivatalos műkritika mostohán kezelte a festő művészetét. Ábrázolásmódja és képeinek témája ugyanis a hatalom követelte szocreál stílust hamar maga mögött hagyta. A kezdetben a római iskolához sorolt alkotó munkái a tiltott gyümölcs vonzerejével felruházott Nyugat hangulatát láttatták meg a Kádár-kor szürke mindennapjaiban.

Az ötvenes évek végére kialakult saját festői stílusának a középpontjába a modern városi ember hétköznapijai, jellegzetes színterei és szereplői kerültek, kiemelt fókuszszal a klasszikus, reneszánsz ihletésű, mégis modern, stílusosan öltözködő női szépségre. Ábrázolásmódja megelőzte a street style fotósok által felfedezett és ismertté tett utcaképet. Kivételes érzékkel ragadta meg a hetvenes és a nyolcvanas évek hangulatát. Csalhatatlan rálátással találta meg és ábrázolta korának jellegzetes, mutatós tárgyait és szituációit, látványos képekbe foglalva azt az életérzést, amelyre ma a retró kifejezéssel szokás hivatkozni. Ezen belül kifejezetten erős hangsúlyt kaptak a kor tipikus hajviseletei és ruhadarabjai: a magasra tupírozott hajkoronától a rafinált kontyokon át a Sassoon-frizuráig, a miniszoknyától a színes ruhákon és magas talpú cipőkön át a feszülő farmerig.

Kép: Kieselbach Galéria / Czene Béla

Budapesti körkép, 1973

Perigai emlék, 1980

Képeit az utóbbi évek retró trendje tette ismét aktuálissá. Egyre több olyan bútor- és lakáskiegészítő üzlet nyílt, amely már nemcsak a kort idéző darabokat értékesíti, hanem korabeli, a hetvenes-nyolcvanas években gyártott berendezési tárgyakat újít fel és ad el többszörös áron.

A divat ciklikusságában szintén erős trenddel jöttek vissza az anyák és nagymamák ruhatárát idéző markáns színek, vagány fazonok és változatos formák. Egymás után nyílnak azok a vintage boltok is, amelyek már nem a külföldről összeszedett használt ruhákat árulják, hanem

Önarckép sárga kockás ingben (Kép a képen), 1960

Mediterrán utca, 1980

Márta trapéz nadrágban, 1974

ithoni kincsek után kutatnak, és gyűjtik össze válogatott hagyatékok teljes gardróbjait.

Czene Béla kedvenc témája a divatosan öltözködő nő, amelynek bemutatásában külön sorozatot képvisel a fővárosi eszpresszók ábrázolása. „A Kádár-kor budapesti presszóinak jó része – színes és izgalmas belsőépítészeti kialakításának köszönhetően – kifejezetten modern, kapitalista szigetnek tűnik a szocializmus mindent elöntő, avított szürkeségében. Ehhez járult hozzá sajátos kortünetként a portálokat díszítő neonreklámok kalligrafikus látványa, amelyet természetesen a minden újra nyitott Czene Béla is igyekezett a képein megjeleníteni” – áll a kiállítás kísérőszövegében.

A nagy kirketekkel határolt mikrokozmosz igazi főszereplője a divatosan öltözködő, nyugati mintákat követő fiatalok, akik színes ruháikban mulatják az időt az extravagáns kulisszák mögött.

A presszók világa mellett a sétálókkal benépesített budapesti utca a festő másik terepe. A jól felismerhető, karakteres pesti helyszínnek itt is csak háttérként szolgálnak a divatot kiemelten ábrázoló művész számára. „A karakteres arcok kiemelése, a pillanatfelvételek frissességét sugárzó kivágás, a spontaneitás látszatát keltő, szinte fotószerű komponálás, a dekoratív színfoltok élénk, mégis összefogott

ritmusa és a faktúra érzéki megmunkálása, vagyis Czene teljes festői fegyverarszenálja felvonul ezeken a képeken” – áll a sorozatot felvezető szövegben.

Czene nemcsak a magyar tájakat, hanem olasz utazásából hozott inspirációit is gyakran használta háttérként. A valódi olasz háttér előtt magyar modellekkel jelenítette meg az utca emberét. A tanulmányutakra ugyanis nem vitt magával vásznat, főként fotózott vagy vázlatokat készített, amelyeket aztán itthon komponált újra úgy, mint például a Perugiai emlék című képet, ahol az egyik kedvenc magyar modellje, Ivett sétál az előtérben.

A divat soha nem egy elszigetelt jelenség, hanem reflexálás és válasz a kor egyéb történéseire, a társadalmi változásokra, a gazdaságra, a politikára. Czene Béla műveiben élvezettel helyezi középpontba az öltözködés tematikáját, mintegy lázadásként prezentálva a Nyugat életérzését ruháikban képviselő, nonkonform gondolkodású karaktereket. „Egész életművéből sugárzik a kitiűntetett figyelem a fogyasztói kultúra, az öltözködés, a divat, a női szépségideál és az életet átítató érzékiség iránt. Szenvédélye, a szezonról szezonra megújuló divat a gyorsan változó modern világ szimbólumává vált, így követése és ábrázolása sokkal többet jelentett, mint a képen szereplők ruházatának mechanikus megjelenítése.” ♦